

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΕΙΔΙΚΕΣ ΤΕΛΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

ΤΜΗΜΑ Α΄
Ειδικές διατάξεις

ΑΡΘΡΟ 106

1. Για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του γενικού συμφέροντος το Κράτος προγραμματίζει και συντονίζει την οικονομική δραστηριότητα της Χώρας, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει την οικονομική ανάπτυξη όλων των τομέων της εθνικής οικονομίας. Λαμβάνει τα επιβαλλόμενα μέτρα για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου, από την ατμόσφαιρα και τα υπόγεια ή υποθαλάσσια κοιτάσματα, για την προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης και την προαγωγή της οικονομίας των ορεινών, νησιωτικών και παραμεθόριων περιοχών.
  2. Η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας.
  3. Με την επιφύλαξη της προστασίας που παρέχεται από το άρθρο 107 ως προς την επανεξαγωγή κεφαλαίων εξωτερικού, μπορεί να ρυθμίζονται με νόμο τα σχετικά με την εξαγορά επιχειρήσεων ή την αναγκαστική συμμετοχή σ' αυτές του Κράτους ή άλλων δημόσιων φορέων, εφόσον οι επιχειρήσεις αυτές έχουν χαρακτήρα μονοπωλίου ή ζωτική σημασία για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου, ή έχουν κύριο σκοπό την παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο.
  4. Το τίμημα της εξαγοράς ή το αντάλλαγμα της αναγκαστικής συμμετοχής του Κράτους ή άλλων δημόσιων φορέων καθορίζεται απαραιτήτως δικαστικώς και πρέπει να είναι πλήρες, ώστε να ανταποκρίνεται στην αξία της επιχείρησης που εξαγοράζεται ή της συμμετοχής σ' αυτή.
  5. Μέτοχος, εταίρος ή κύριος επιχείρησης, της οποίας ο έλεγχος περιέρχεται στο Κράτος ή σε φορέα που ελέγχεται απ' αυτό εξαιτίας αναγκαστικής συμμετοχής, κατά τον παράγραφο 3, δικαιούται να ζητήσει την εξαγορά της συμμετοχής του στην επιχείρηση, όπως νόμος ορίζει.
  6. Νόμος μπορεί να ορίσει τα σχετικά με τη συμμετοχή στη δαπάνη του Δημοσίου των υπαλλήλων που ωφελούνται από την εκτέλεση έργων κοινής ωφέλειας ή γενικότερης προστασίας για την οικονομική ανάπτυξη της Χώρας.
- ερμηνευτική δήλωση: Δεν περιλαμβάνεται στην κατά την παράγραφο 4 αξία αυτή η αξία που οφείλεται στον τυχόν μονοπωλιακό χαρακτήρα της επιχείρησης.

Ακρίτας Καϊδατζής

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδρουλάκης Β., Ο προσδιορισμός των κατευθύνσεων της οικονομικής δραστηριότητας, ΕφημΔΔ 2007.99 (Ανδρουλάκης 2007), ο ίδιος, Μερικές σκέψεις γύρω από τη ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους και τον δικαστικό έλεγχο, ΤοΣ 2010.523 (Ανδρουλάκης 2010)· Βενιζέλος Ευ., Η εφαρμογή του άρθρου 106 παρ. 3-5 Σ στην περίπτωση των εταιρειών του Πρίνου (ν. 1701/1987), σε: Μελέτες συνταγματικού δικαίου, 1987.459 (Βενιζέλος 1987), ο ίδιος, Συνδικαλιστικές ελευθερίες και περιορισμοί κατά το άρθρο 106 Σ, σε: Μελέτες συνταγματικού δικαίου, 1987.443 (Βενιζέλος 1987α), ο ίδιος, Το αναθεωρητικό κεκτημένο, 2002 (Βενιζέλος 2002)· Βροντάκης Μ., Προβλήματα ερμηνευτικής τακτικής του Συμβουλίου της Επικρατείας σε θέματα οικονομικού προγραμματισμού και παρεμβατισμού, σε: Οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, 1986.311 (Βροντάκης 1986)· Βουλή των Ελλήνων Ε' Αναθεωρητική, Σύνταγμα 1975, Διάταξις κατ' άρθρον επισήμων σχεδίων - τροπολογιών ψηφισθέντος τελικού κειμένου, 1976 (Βουλή των Ελλήνων 1976)· Δαγτόγλου Πρ., Αρμόδια δικαστήρια για τον προσδιορισμό της αποζημιώσεως επί κρατικοποιήσεως επιχειρήσεως κατά το άρθρο 106 παρ. 4 του Συντάγματος, σε: Χαριστήριον Γ. Παπαχατζή, 1989.833 (Δαγτόγλου 1989), ο ίδιος, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, 2010³ (Δαγτόγλου 2010)· Δεληγιάννης Γ., Οικονομική ελευθερία και κρατική παρέμβαση, ΝοΒ 1992.1180 (Δεληγιάννης 1992)· Δελλής Γ., Κρατικός παρεμβατισμός, οικονομική ανάλυση του δικαίου και οργάνωση των υπηρεσιών γενικού συμφέροντος, ΤοΣ 2009.31 (Δελλής 2009), ο ίδιος, Το ατομικό δικαίωμα αντιμετώπιση στο οικονομικό και οικολογικό γενικό συμφέρον, σε: Τσαπόγα/Χριστόπουλο, Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953-2003, 2004.209 (Δελλής 2004)· Καζάκος Π., Αναθεώρηση του Συντάγματος και οικονομία, 2007 (Καζάκος 2007)· Καϊδατζής Ακρ., Δικαστικός έλεγχος των μέτρων οικονομικής πολιτικής, ΤοΣ 2010.499 (Καϊδατζής 2010), ο ίδιος, Συνταγματικοί περιορισμοί των ιδιωτικοποιήσεων, 2006 (Καϊδατζής 2006)· Καραγιαννακίδης Οδ., Τα δικαιώματα του κράτους επί των ενεργειακών πηγών και η άσκησή τους, δ.δ., 1990 (Καραγιαννακίδης 1990)· Κασιμάτης Γ., Νέες μορφές παρέμβασης στο σύστημα οικονομικής παραγωγής, σε: Οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, 1986.229 (Κασιμάτης 1986)· Λιακόπουλος Αθ., Η οικονομική ελευθερία αντικείμενο προστασίας στο δίκαιο του ανταγωνισμού, 1981 (Λιακόπουλος 1981)· Μάνεσης Αρ./Μανιτάκης Αντ., Κρατικός παρεμβατισμός και Σύνταγμα (γνωμ.), σε: Μάνεση/Μανιτάκη/Παπαδημητρίου, Η 'υπόθεση Ανδρέαδη' και το οικονομικό Σύνταγμα, 1991.13 (Μάνεσης/Μανιτάκης 1991)· Μανιτάκης Αντ., Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων κατά το άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος, 1981 (Μανιτάκης 1981)· Παραράς Π., Το δικαίωμα στο πόσιμο νερό, ΔτΑ 2015.153 (Παραράς 2015)· Πολυζωγόπουλος Κ., Η κρατικοποίηση επιχειρήσεων, ΕΔΔΔ 1981.309 (Πολυζωγόπουλος 1981)· Σκουρής Β., Εισαγωγικές παρατηρήσεις στο άρθρο 106 παρ. 3-5 του Συντάγματος 1975, σε: Προσανατολισμοί στο δημόσιο δίκαιο Ι, 1996.311 (Σκουρής 1996)· Τάχος Αν., Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο, 2005⁸ (Τάχος 2005)· Τζεβελεκάκης Ιω., Ζητήματα δικαστικού ελέγχου της οικονομικής πολιτικής, σε: Τιμ. Τόμο ΣτΕ - 75 χρόνια, 2004, 441 (Τζεβελεκάκης 2004), ο ίδιος, Οικονομική παρέμβασις και ακυρωτικά διαφοραί, σε: Τιμ. τόμ. ΣτΕ, 1979.169 (Τζεβελεκάκης 1979)· Φλογαίτης Σπ., Σύγχρονες όψεις κρατικού παρεμβατισμού, 1984 (Φλογαίτης 1984).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

1. Ιστορία, συστηματική και γενική κατευθυνση των διατάξεων	1-7	ποίηση εθνικού πλούτου και περιφερειακή ανάπτυξη (§ 1).....	8-14
2. Θεωρητική ανάλυση και νομοθετική/κανονιστική εφαρμογή.....	8-36	2.2 Περιορισμοί στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία (§ 2)	15-19
2.1 Κρατικός παρεμβατισμός, αξιο-		2.3. Κρατικοποίηση και επιχειρήσεις	

κοινής ωφέλειας
2.4. Συμμετοχή στην κοινή ωφέλεια
3. Νομολογιακή πράξη
3.1. Επί της § 1 .....

1. Ιστορία, συστηματικά

Το άρθ. 106, μολονταρτου) του Συντάγματος. Συστηματικά, η κά και Κοινωνικά Δείχον αρχικά περιλοι διατάξεις που τεΩς πρότυπα του άρκού Συντάγματος των Ελλήνων 1976: τι δεν μνημονεύετασε το άρθ. 41 του ιΤο άρθ. 26 ψηφίστηΟλομέλεια της Συντηση στην Ολομέλειπροστέθηκε η § 4 με26 του Σχεδίου μετο1996: 315-318). Στοοι οποίες είχαν αρχτων Ελλήνων 1976: Υπό το άρθ. 106 στεατάξεις ή ομάδες διαμπορούσαν εξίσου νε(Σκουρής 1996: 312-3σμός και συντονισμό τηρήτρα για τα όρια τηςειδικοί κανόνες για τημα ειδική ρύθμιση για έργων κοινής ωφέλειαςΤο κοινό στοιχείο πουότι παρέχουν συνταγμα2006: 195). Για πρώτη «προγραμματίζει και σδυνατότητα να παρεμ

κοινής ωφέλειας (§§ 3-5).....	20-34	3.2. Επί της § 2	51-54
2.4. Συμμετοχή στη δαπάνη για έργα κοινής ωφέλειας (§ 6)	35-36	3.3. Επί των §§ 3-5	55-60
3.1. Επί της § 1	38-50	3.4. Επί της § 6	61
Νομολογιακή πράξη	37-61	4. Κριτική αποτίμηση: Η συνεχιζόμενη κανονιστική σημασία του άρθ. 106..	62-64

1. Ιστορία, συστηματική και γενική κατεύθυνση των διατάξεων

- 1 Το άρθ. 106, μολονότι έχει ενταχθεί στις «Ειδικές Διατάξεις» (Τμήμα Α' του Μέρους Τέταρτου) του Συντάγματος, περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο διατάξεις γενικού χαρακτήρα. Συστηματικά, η θέση του θα μπορούσε εξίσου να είναι στο Μέρος Δεύτερο («Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα») του Συντάγματος (Σκουρής 1996: 312). Στο Μέρος αυτό είχαν αρχικά περιληφθεί, ως άρθ. 26 του Κυβερνητικού Σχεδίου Συντάγματος του 1975, οι διατάξεις που τελικά αποτέλεσαν τις τρεις πρώτες παραγράφους του άρθ. 106.
- 2 Της πρότυπα του άρθ. 26 του Κυβερνητικού Σχεδίου αναφέρονται το άρθ. 43 του ιταλικού Συντάγματος του 1948 και το Προοίμιο του γαλλικού Συντάγματος του 1946 (Βουλή των Ελλήνων 1976: 163), δηλαδή διατάξεις περί εθnikοποίησης επιχειρήσεων. Μολονότι δεν μνημονεύεται, προφανή πηγή έμπνευσης των διατάξεων των §§ 1 και 2 αποτέλεσε το άρθ. 41 του ιταλικού Συντάγματος.
- 3 Το άρθ. 26 ψηφίστηκε, με επουσιώδεις τροποποιήσεις, από τη Β' Υποεπιτροπή και την Ολομέλεια της Συνταγματικής Επιτροπής της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής. Κατά τη συζήτηση στην Ολομέλεια της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής έγινε δεκτή σχετική τροπολογία και προστέθηκε η § 4 με την επ' αυτής ερμηνευτική δήλωση. Παράλληλα, το μέχρι τότε άρθ. 106 του Σχεδίου μεταφέρθηκε στις ειδικές διατάξεις και αποτέλεσε το άρθ. 106 (Σκουρής 1996: 315-318). Στο ίδιο άρθρο μεταφέρθηκαν, ως §§ 5 και 6 αντιστοίχως, τροπολογίες οι οποίες είχαν αρχικά ενταχθεί στο άρθ. 111 (ως § 23) και στο άρθ. 17 (ως § 7) (Βουλή των Ελλήνων 1976: 119, 621, 679).
- 4 Από το άρθ. 106 στεγάζονται τέσσερις, από κανονιστική άποψη, σχετικά αυτοτελείς διατάξεις ή ομάδες διατάξεων, οι οποίες, συστηματικά, δεν συγκροτούν ενότητα, αλλά θα μπορούσαν εξίσου να είχαν τεθεί σε διαφορετικά σημεία του συνταγματικού κειμένου (Σκουρής 1996: 312-313): (α) Με την § 1 τίθεται μία γενική ρήτρα για τον προγραμματισμό και συντονισμό της οικονομικής δραστηριότητας. (β) Με την § 2 τίθεται μία γενική ρήτρα για τα όρια της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας. (γ) Με τις §§ 3-5 τίθενται ειδικοί κανόνες για την αναγκαστική εξαγορά επιχειρήσεων. (δ) Τέλος, με την § 6 τίθεται μια ειδική ρύθμιση για τη συμμετοχή των ωφελούμενων στη δαπάνη για την εκτέλεση έργων κοινής ωφέλειας.
- 5 Το κοινό στοιχείο που έχουν οι παραπάνω, φαινομενικά ανομοιογενείς, διατάξεις είναι ότι παρέχουν συνταγματικό έρεισμα για μέτρα κρατικού παρεμβατισμού (Χρυσόγονος 2006: 195). Για πρώτη φορά σε ελληνικό συνταγματικό κείμενο ορίζεται ότι το κράτος «προγραμματίζει και συντονίζει» την οικονομική δραστηριότητα και, επομένως, έχει τη δυνατότητα να παρεμβαίνει ρυθμιστικά στις οικονομικές σχέσεις. Ταυτόχρονα, όμως,

για πρώτη επίσης φορά ελληνικό Σύνταγμα αναφέρεται ρητά στην «ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία», αναγνωρίζοντας το καθεστώς της οικονομίας της αγοράς. Το άρθρ. 106, επομένως, παρέχει συνταγματικό έρεισμα και τυποποιεί την κρατική παρέμβαση στην οικονομία, αλλά ταυτόχρονα την οριοθετεί, καθορίζοντας τον σκοπό και τα όρια της (Μάνεσης/Μανιτάκης 1991: 27· Μανιτάκης 1981: 210, 224). Η έννοια-κλειδί που διατρέχει όλες τις διατάξεις του άρθρ. 106 είναι αυτή του «γενικού συμφέροντος», η οποία, ως έννοια Ιανός, επιτελεί διπλή λειτουργία: αποτελεί όριο της οικονομικής ελευθερίας αλλά και κριτήριο συνταγματικότητας των περιορισμών της (Ανδρουλάκης 2010: 524· πρβλ. κριτικά Δελλή 2004).

- 6 Αντιστοίχως, διττή είναι η γενική κατεύθυνση ή λογική που διαπνέει τις διατάξεις του άρθρ. 106. Με αυτές, αφενός, αναγνωρίζεται ευρύτατη διαπλαστική εξουσία για τη χάραξη και εφαρμογή οικονομικής πολιτικής. Ανάλογα με την εκάστοτε επικρατούσα οικονομικο-πολιτική αντίληψη, ο νομοθέτης μπορεί να θεσπίζει μέτρα περισσότερο ή λιγότερο παρεμβατικά, περισσότερο ή λιγότερο φιλελεύθερα (Καΐδατζής 2010· Μανιτάκης 1981: 223). Παράλληλα, όμως, η οικονομική πολιτική οριοθετείται δικαιοκρατικά: μέτρα παρέμβασης στην οικονομία οφείλουν να προβλέπονται στο νόμο, στο πλαίσιο ενός ορθολογικού σχεδιασμού και προγραμματισμού, και να δικαιολογούνται επαρκώς από το γενικό συμφέρον – κάτι που, κατά περίπτωση, μπορεί να συνεπάγεται την υποχρέωση τεκμηρίωσης βάσει επιστημονικών μελετών.
- 7 Οι διατάξεις του 106 δεν έχουν τροποποιηθεί από καμία αναθεώρηση. Το γεγονός αυτό, και ιδίως ότι δεν θίχθηκαν από την ευρύτατη αναθεώρηση του 2001, πρέπει να εκληφθεί ως εκ νέου (σιωπηρή) αποδοχή και έγκρισή τους, δηλαδή ως αναβάπτιση και ουσιαστική επικύρωση του κανονιστικού φορτίου τους (πρβλ. Βενιζέλο 2002: 110 επ.).

2. Θεωρητική ανάλυση και νομοθετική/κανονιστική εφαρμογή

2.1. Κρατικός παρεμβατισμός, αξιοποίηση εθνικού πλούτου και περιφερειακή ανάπτυξη (§ 1)

- 8 Με τη διάταξη της § 1 ανατίθεται καταρχάς στο κράτος μια γενική υποχρέωση, ο προγραμματισμός και συντονισμός της οικονομικής δραστηριότητας, με στόχο την ανάπτυξη όλων των τομέων της εθνικής οικονομίας (εδ. α'), η οποία ακολουθώντας εξειδικεύεται στην υποχρέωση λήψης μέτρων για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου και την περιφερειακή ανάπτυξη, με έμφαση στην προαγωγή ορεινών, νησιωτικών και παραμεθόριων περιοχών (εδ. β'). Η διάταξη της § 1, μαζί με εκείνη της § 2, δίνουν το στίγμα ολόκληρου του άρθρου, ως του συνταγματικού ερείσματος του κρατικού παρεμβατισμού, ο οποίος όμως ταυτόχρονα εγγράφεται σε δικαιοκρατικά πλαίσια: Ο κατά το εδ. α' προγραμματισμός και συντονισμός πρέπει να δικαιολογείται από το γενικό συμφέρον, ενώ τα ληπτέα κατά το εδ. β' μέτρα πρέπει να είναι «επιβαλλόμενα», δηλαδή τα απολύτως αναγκαία για την εξυπηρέτηση των επιδιωκόμενων σκοπών. Η τελευταία αναφορά μπορεί να εκληφθεί και ως θετικοποίηση της αρχής της αναλογικότητας στο πεδίο του κρατικού παρεμβατισμού.
- 9 Με την αναφορά στην εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης, η κρατική παρέμβαση στην

οικονομία συνδέεται με ατάξεις του άρθρ. 106 εγκράτους δικαίου. Κατά το βλεπόμενο στο άρθρ. 82 § κοινωνικής πολιτικής. Εξ μεταξύ άλλων, με τα προτίζει η κυβέρνηση και εγκ παρουσιάζει επίσης η «ε παρεμφερούς λεξιλογίου, υπό 2.2 και 3.1).

Στη διάταξη της § 1 βρίσκνται περιορισμούς στην ορο έρεισμα στην § 2), αλλά κίνητρα για την προσέλκυ της οικονομίας ή περιοχ (2007: 104-105). Η σχετική του ενωσιακού δικαίου τω Τη διάταξη της § 1 έχει πδ δεκαετίες του 1970-1980, παρεμβατισμού, ιδίως όταν αρεμβάσεις στην οικονομία γανισμών. Γνωστά παραδδ του Οργανισμού Οικονομικ ανάληψη της διοίκησης ση ρήσεων προς τον σκοπό της 18.10.1985 «Μέτρα προστα των μισθολογικών αυξήσεω 3.1).

Κατά τις τελευταίες δεκαετίε ατονήσει. Ενίοτε, το κανονισ μνημονεύεται ρητά ως το έρ στικά, έγινε δεκτό ότι στη δι του Επικουρικού Κεφαλαίου, αστικής ευθύνης από αυτοκί κής αγοράς (ΜονΠρωτΑθ 315) ση της διάταξης δεν είναι ανα παρέμβασης που έχουν ληφθε χαρακτηριστικό ίσως παράδει ανακεφαλαιοποίηση των πιστω άμεσο και ειδικό έρεισμα στα

ονομία συνδέεται με την εξυπηρέτηση κοινωνικών σκοπών και, κατά τούτο, οι διατάξεις του άρθ. 106 εγγράφονται στο ευρύτερο πλαίσιο της αρχής του κοινωνικού δικαίου. Κατά τούτο, ο οικονομικός προγραμματισμός συνδέεται με τον, προϋπόθετο στο άρθ. 82 § 3, κοινωνικό διάλογο για τις κατευθύνσεις της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Εξάλλου, ο οικονομικός προγραμματισμός μπορεί να ασκείται, μαζί άλλων, με τα προγράμματα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης που καταρτίζει η κυβέρνηση και εγκρίνει η Βουλή κατά το άρθ. 79 § 8. Κανονιστικό ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η «εσωτερική σχέση», που προκύπτει ακόμα και από τη χρήση παρεμφερούς λεξιλογίου, μεταξύ των άρθ. 24 και 106 (Δελλής 2004: 216· βλ. και παρακ., άρθ. 2.2 και 3.1).

Η διάταξη της § 1 βρίσκουν έρεισμα όχι μόνο καταναγκαστικά μέτρα που συνεπάγονται περιορισμούς στην οικονομική ελευθερία (τα οποία βρίσκουν μάλλον ασφαλέστερο έρεισμα στην § 2), αλλά επίσης θετικά μέτρα ή παρεμβάσεις ήπιας μορφής, όπως μέτρα για την προσέλκυση επενδύσεων ή για την ανάπτυξη συγκεκριμένων κλάδων της οικονομίας ή περιοχών, οι λεγόμενοι «αναπτυξιακοί» νόμοι κ.λπ. (Ανδρουλάκης 2007: 104-105). Η σχετική εθνική νομοθεσία παρουσιάζει ενδιαφέρον από την άποψη του ενωσιακού δικαίου των κρατικών ενισχύσεων (άρθ. 107-108 ΣΛΕΕ).

Η διάταξη της § 1 έχει πάντως επικαλεστεί ο νομοθέτης, ιδίως παλαιότερα, κατά τις δεκαετίες του 1970-1980, προκειμένου να δικαιολογήσει μέτρα έντονου κρατικού παρεμβατισμού, ιδίως όταν αυτά συνεπάγονται μείζονες ή διαρθρωτικού χαρακτήρα παρεμβάσεις στην οικονομία και συνοδεύονται από την ίδρυση ειδικών θεσμών ή οργανισμών. Γνωστά παραδείγματα αποτελούν η ίδρυση, με το ν. 1386/1983 (Α' 107), του Οργανισμού Οικονομικής Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων (ΟΑΕ), με αποστολή την κάλυψη της διοίκησης σημαντικών για την εθνική οικονομία προβληματικών επιχειρήσεων προς τον σκοπό της εξυγίανσής τους, καθώς επίσης η επιβολή, με την π.ν.π. της 10.1985 «Μέτρα προστασίας της εθνικής οικονομίας» (Α' 179), διετούς αναστολής των μισθολογικών αυξήσεων σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα (βλ. και παρακάτω, υπό 2).

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες η επίκληση της § 1 από το νομοθέτη φαίνεται πως έχει περιοριστεί. Ενίοτε, το κανονιστικό φορτίο της διάταξης απλώς λανθάνει, μολονότι δεν ημιμονεύεται ρητά ως το έρεισμα κάποιου μέτρου ή θεσμού παρέμβασης. Χαρακτηριστικά, έγινε δεκτό ότι στη διάταξη αυτή, μεταξύ άλλων, βρίσκει έρεισμα η λειτουργία του Επικουρικού Κεφαλαίου, το οποίο με την εγγυητική παρέμβασή του στον κλάδο της ασφαλιστικής ευθύνης από αυτοκίνητα συμβάλλει στην εύρυθμη λειτουργία της ασφαλιστικής αγοράς (ΜονΠρωτΑθ 3151/2013, ΤΝΠ Ισοκράτης). Σε άλλες περιπτώσεις, η επίκληση της διάταξης δεν είναι αναγκαία, διότι υφίσταται άλλο ειδικότερο έρεισμα. Μέτρα παρέμβασης που έχουν ληφθεί κατά την περίοδο της δημοσιονομικής κρίσης, με πιο χαρακτηριστικό ίσως παράδειγμα το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και την ακεφαλαιοποίηση των πιστωτικών ιδρυμάτων (ν. 3864/2010, ΦΕΚ Α' 119), βρίσκουν έρεισο και ειδικό έρεισμα στα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής που συμ-

φωνούνται με τους δανειστές της χώρας («Μνημόνια»), χωρίς να χρειάζεται προσφυγή στη συνταγματική διάταξη. Αντίστοιχου εύρους και έντασης παρεμβάσεις στον τραπεζικό τομέα είχαν στο παρελθόν δικαιολογηθεί με επίκληση της § 1 (βλ. Μανιτάκη 1981: 213 επ.).

- 13 Οι δύο ειδικότεροι στόχοι που αναφέρονται στο εδ. β' της § 1 σχετίζονται επίσης με άλλες συνταγματικές διατάξεις. Αφενός, η αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου συνδέεται, ειδικά όσον αφορά τον υπόγειο πλούτο (μεταλλεία, ορυχεία, υπόγεια ύδατα κ.λπ.), με το άρθ. 18 § 1. Η αναφορά της § 1 του άρθ. 106 σε υπόγεια ή υποθαλάσσια «κοιτάσματα» τέθηκε ενόψει της προοπτικής εκμετάλλευσης των πετρελαϊκών κοιτασμάτων της χώρας· ως τέτοια νοούνται πάντως οπωσδήποτε επίσης και τα κοιτάσματα φυσικού αερίου. Γενικότερα, ο πετρελαϊκός τομέας υπήρξε προνομιακό πεδίο επίκλησης και εφαρμογής της διάταξης (βλ. και παρακάτω, υπό 2.3). Είναι χαρακτηριστικό, και εξαιρετικά σπάνιο, ότι το άρθ. 106 μνημονεύεται στην ίδια τη νομοθετική διάταξη (και όχι απλώς στην αιτιολογική έκθεση) του άρθ. 1 του ν. 1571/1985 (ΦΕΚ Α' 192) για τη χάραξη της πετρελαϊκής πολιτικής της χώρας (βλ. και ΣΤΕ 1405/2002 Αρμ 2002.1227). Περαιτέρω, ως πηγή εθνικού πλούτου από την ατμόσφαιρα πρέπει προεχόντως να νοηθεί η αιολική ενέργεια. Τέλος, μολονότι δεν αναφέρεται ειδικά, ιδιαίτερη σημασία έχει η διαχείριση των υδατικών πόρων της χώρας, όπου βεβαίως συντρέχει και η διάταξη του άρθ. 24. Η έννοια του εθνικού πλούτου, πάντως, δεν ταυτίζεται απαραίτητως με κρατική ιδιοκτησία ή διαχείριση των σχετικών πηγών, μολονότι η επανάληψη του ίδιου όρου («πηγές του εθνικού πλούτου») στην § 3 του άρθ. 106 αποτελεί μίαν ισχυρή ένδειξη για το δημόσιο χαρακτήρα τους (Καραγιαννακίδης 1990: 21 επ.).
- 14 Αφετέρου, η προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης συνδέεται με το ενωσιακό δίκαιο, δεδομένου ότι η ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη αποτελεί επίσης σκοπό της Ενώσεως (άρθ. 2 ΣΕΕ). Η έμφαση πάντως σ' αυτή την τελευταία φράση της § 1 είναι στην προαγωγή «ιδίως» των ορεινών, νησιωτικών και παραμεθόριων περιοχών. Κατά το μέρος αυτό, η διάταξη δεν παρέχει έρεισμα για περιοριστικά μέτρα, αλλά για θετικές παρεμβάσεις, με τη θέσπιση ευνοϊκών ή προνομιακών ρυθμίσεων, όπως ειδικό φορολογικό καθεστώς, προτίμηση κατά την πρόσληψη στο δημόσιο τομέα κ.λπ. Η υποχρέωση αυτή συντρέχει με τη γενική υποχρέωση που το άρθ. 101 § 4 επιβάλλει στο νομοθέτη, να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες των νησιωτικών και ορεινών περιοχών.

2.2. Περιορισμοί στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία (§ 2)

- 15 Με τη διάταξη της § 2 τίθεται η γενική αρχή ότι απαγορεύεται η ανάπτυξη της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας σε βάρος της ελευθερίας, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της εθνικής οικονομίας.
- 16 Η άμεση, και προφανής, λειτουργία της διάταξης είναι ότι τυποποιεί περιορισμούς στην ελευθερία της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Από την άποψη αυτή, η συστηματικά ενδεδειγμένη θέση της μοιάζει να είναι μάλλον στο άρθ. 5 (Σκουρής 1996: 313.). Δεδομένου όμως ότι στην § 1 του άρθ. εκείνου προβλέπεται ήδη μια τριάδα ευρύτατων

περιορισμών (δικαιώματα άρθ. 106 μάλλον επεξηγηματική ουσία, η διάταξη της § 2 οικονομικής ελευθερίας και στο πεδίο των οικονομικών αυτό πάντως μπορεί να στήριξη άσκηση δικαιώματος αντί Η αυτοτελής κανονιστική σημασία του κεντρικού ή «πρωτοβουλία» πρέπει να Από την άποψη αυτή, η δι επιχειρηματικής ελευθερία παλαιότερη ορολογία), ως μάλιστα, όσο πιο μεγάλη και περιβάλλον) είναι η ε γείται η προσφυγή στη δι νομολογιακή διάπλαση τη διατάξεων των άρθ. 24 § 1 ρακ., υπό 3.1).

Περαιτέρω, ως «ιδιωτική» του ιδιωτικού τομέα, αλλά τομέα. Από την § 2 μπορεί δεν συνιστά ενάσκηση της και τη θέση της διάταξης σ ότι είναι επιτρεπτή η υπα επιχειρήσεις του Δημοσίου ου τομέα (ΣΤΕ 3167/2007 Αρ Η διάταξη της § 2 επιτελεί κ θέση της εκτός του άρθ. 5. Η έχει την έννοια της συνταμ στήματος, επομένως και της ρης οικονομίας. Από εδώ στη θεμελιώδους αρχής του α Μανιτάκης 1981: 192, 228 επ. 703/1977, ν. 3959/2011) βρο ασμό μάλιστα και με την § 2 επιχειρήσεων με μονοπωλ σση» που διαπνέει το Συνταμ

περιορισμών (δικαιώματα άλλων, Σύνταγμα και χρηστά ήθη), οι αναφορές της § 2 του άρθ. 106 μάλλον επεξηγηματική μόνο σημασία θα είχαν. Έχει υποστηριχθεί ότι, κατ'επίσημης, η διάταξη της § 2 απαγορεύει την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της οικονομικής ελευθερίας και, κατά τούτο, εξειδικεύει τη γενική ρήτρα του άρθ. 25 § 3 στο πεδίο των οικονομικών σχέσεων (Μάνεσης 1982: 171· Σκουρής 1996: 313,). Και αυτό πάντως μπορεί να συναχθεί από το άρθ. 5 § 1, με την έννοια ότι η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος αντίκειται στα χρηστά ήθη.

Η αυτοτελής κανονιστική λειτουργία της διάταξης πρέπει να αναζητηθεί στην ειδική σημασία του κεντρικού όρου της (ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία). Καταρχάς, ως «ιδιωτική πρωτοβουλία» πρέπει να νοηθεί βασικά η ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας. Από την άποψη αυτή, η διάταξη της § 2 λειτουργεί επιτακτικά ως περιορισμός ειδικά της επιχειρηματικής ελευθερίας (ή ελευθερίας του εμπορίου και της βιομηχανίας, κατά την καλαιώτερη ορολογία), ως επιμέρους πτυχής της εν γένει οικονομικής ελευθερίας. Και μάλιστα, όσο πιο μεγάλη (από την άποψη των συνεπειών της σε κοινωνία, οικονομία και περιβάλλον) είναι η επιχειρηματική δραστηριότητα, τόσο περισσότερο δικαιολογείται η προσφυγή στη διάταξη της § 2. Αυτό φαίνεται να επιβεβαιώνεται και από τη νομολογιακή διάπλαση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθ. 24 § 1 και 106 §§ 1 και 2 (Τζεβελεκάκης 2004: 445-446· βλ. και παρ. 3.1).

Περαιτέρω, ως «ιδιωτική» πρέπει να νοηθεί όχι μόνον η οικονομική δραστηριότητα του ιδιωτικού τομέα, αλλά επίσης η ιδιωτικοοικονομική δραστηριότητα του δημόσιου τομέα. Από την § 2 μπορεί έτσι να περιοριστεί και επιχειρηματική δραστηριότητα που δεν συνιστά ενάσκηση της οικονομικής ελευθερίας του άρθ. 5 – κάτι που δικαιολογείται με τη θέση της διάταξης στο άρθ. 106. Έχει έτσι κριθεί, με επίκληση του άρθ. 106 § 2, ότι είναι επιτρεπτή η υπαγωγή στον έλεγχο του ΑΣΕΠ ακόμη και των προσλήψεων σε επιχειρήσεις του Δημοσίου ή των ΟΤΑ που έχουν εξαιρεθεί των διατάξεων του δημόσιου τομέα (ΣτΕ 3167/2007 Αρμ 2008.627).

Η διάταξη της § 2 επιτελεί και μίαν έμμεση λειτουργία, η οποία επίσης δικαιολογεί τη θέση της εκτός του άρθ. 5. Η ρητή αναφορά στην «ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία» έχει την έννοια της συνταγματικής κατοχύρωσής της ως θεσμού του οικονομικού συστήματος, επομένως και της συνταγματικής προστασίας του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας. Από εδώ απορρέει και η προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού ως θεμελιώδους αρχής του οικονομικού συστήματος (Μάνεσης/Μανιτάκης 1991: 28-29· Μανιτάκης 1981: 192, 228 επ.). Από την άποψη αυτή, η αντιμονοπωλιακή νομοθεσία (ν. 103/1977, ν. 3959/2011) βρίσκει εμμέσως έρεισμα και στην § 2 του άρθ. 106, σε συνδυασμό μάλιστα και με την § 3, η αναφορά της οποίας στη δυνατότητα κρατικοποίησης επιχειρήσεων με μονοπωλιακό χαρακτήρα επιβεβαιώνει την «αντιμονοπωλιακή διάθεση» που διαπνέει το Σύνταγμα (Μανιτάκης 1981: 229-230).

17

18

19

αγεται σε δύο ή και στις τρεις κατηγορίες: Για παράδειγμα, οι επιχειρήσεις ύδρευσης αποτελούν φυσικό μονοπώλιο, διαχειρίζονται υδατικούς πόρους και παρέχουν υπηρεσίες κοινής ωφέλειας. Το κανονιστικά σημαντικότερο περιεχόμενο της διάταξης της § 3 είναι καθαυτή η ρήτρα κρατικοποίησης, αλλά μάλλον η τυποποίηση του ειδικού πραγματικού καθεστώτος των συγκεκριμένων κατηγοριών επιχειρήσεων. Όσο περισσότερο εμπίπτει σ' αυτές ορισμένη ιδιωτική επιχείρηση, τόσο περισσότερο δικαιολογείται η κρατική παρέμβαση στη λειτουργία της, και in extremis η κρατικοποίησή της. Αλλά και, αντιστρόφως, όσο περισσότερο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της § 3 ορισμένη δημόσια επιχείρηση, τόσο περισσότεροι περιορισμοί τίθενται στην ιδιωτικοποίησή της. Στο πλαίσιο αυτό, έχει υποστηριχθεί ότι η μεταβίβαση σε ιδιώτες των δημοσίων επιχειρήσεων ύδρευσης θα ήταν αντίθετη στην § 3 του άρθ. 106 (Παραράς 2015: 157-158, ομοίως κατ' αποτέλεσμα, αλλά με διαφορετική νομική βάση, ΣΤΕ Ολ. 306/2014 Αρμ 2014.1201 = ΘΠΔΔ 2014.511).

Η θεωρία επικρατεί διχογνωμία για το αν ως επιχειρήσεις με μονοπωλιακό χαρακτήρα νοούνται εκείνες που έχουν προσλάβει το χαρακτήρα πραγματικού μονοπωλίου (Τάχος 2005: 948) ή και όσες συνιστούν νομικό μονοπώλιο (Δαγτόγλου 2010: 1140). Η βιομηχανολογία έχει ταχθεί με την πρώτη, και μάλλον ορθή, άποψη (ΣΤΕ Ολ. 3818/1997 ΤοΣ 398.376).

Επιπλέον, οι διατάξεις των §§ 3-5 που τυποποιούν το θεσμό της κρατικοποίησης και εξειδικεύουν, σε κάποια σημεία με αξιοσημείωτη λεπτομέρεια, τη διαδικασία εφαρμογής του έχουν περιορισμένη κανονιστική σημασία, λόγω της μη εφαρμογής του θεσμού.

Επί της § 3

Η § 3 θέτει καταρχάς ένα σαφές και απόλυτο αρνητικό όριο: επιχειρήσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθ. 107 για την προστασία κεφαλαίων εξωτερικού απαγορεύεται να αποτελέσουν αντικείμενο κρατικοποίησης. Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι απαλλάσσονται από άλλες, ακόμη και έντονες, κρατικές παρεμβάσεις στη λειτουργία τους.

Επομένως, η § 3 θέτει την επιβολή κρατικοποίησης υπό την επιφύλαξη νόμου. Κατά την κρατούσα άποψη, απαιτείται γενικός νόμος που να ρυθμίζει τις διαδικασίες κρατικοποίησης, κατ' αντιστοιχία του νόμου περί αναγκαστικών απαλλοτριώσεων (Δαγτόγλου 2010: 1138-1139· Πολυζωγόπουλος 1981: 329-330, contra Τάχος 2005: 950· Λιακόπουλος 1981: 102, κατά τους οποίους η κρατικοποίηση επιβάλλεται κάθε φορά με ειδικό νόμο-μέτρο). Υπέρ της κρατούσας, και μάλλον ορθής, άποψης συνηγορεί η διατύπωση της διάταξης, ότι τα σχετικά με την εξαγορά ή αναγκαστική συμμετοχή μπορεί να «ρυθμίζονται» με νόμο –και όχι ότι τέτοια μέτρα μπορούν να «επιβάλλονται» με νόμο.

Προβλεπόμενος είναι, ωστόσο, ότι νόμος εκτελεστικός της § 3 ουδέποτε εκδόθηκε. Αλλά και οποιοι ειδικοί νόμοι ή νόμοι μέτρα που εκδόθηκαν παλαιότερα είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν πράγματι συνιστούν περιπτώσεις εφαρμογής της διάταξης αυτής. Κρατούσα

είναι η στενή ερμηνεία της § 3, με αποτέλεσμα να αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής της παρεμφερή μέτρα παρέμβασης στην επιχείρηση που όμως δεν πληρούν τα ελάχιστα αναγκαία στοιχεία που συγκροτούν την έννοια της κρατικοποίησης. Τα στοιχεία αυτά είναι δύο. Πρώτον, κρατικοποίηση επιβάλλεται σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, δηλαδή επιχειρήσεις που έχουν συσταθεί από την ιδιωτική πρωτοβουλία με εισφορά ιδιωτικής περιουσίας. Επομένως, παρεμβάσεις σε δημόσιες επιχειρήσεις δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης (Τάχος 2005: 948· βλ. και ΣτΕ Ολ. 3818/1997, ό.π.). Δεύτερον, η κρατικοποίηση, είτε ως εξαγορά είτε ως αναγκαστική συμμετοχή, συντελείται με την αναγκαστική αφαίρεση περιουσίας, είτε της επιχείρησης ως σύνολο είτε μετοχών ή εταιρικών μεριδίων της, και η περιέλευσή της στο κράτος ή άλλο δημόσιο φορέα. Επομένως, άλλου τύπου αναγκαστική συμμετοχή του κράτους, πλην της εξαγοράς, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της § 3 (Τάχος 2005: 948-949· Μάνεσης/Μανιτάκης 1991: 46-47). Εννοείται, εξάλλου, ότι εξαγορά που γίνεται συμβατικά, και όχι αναγκαστικά, επίσης δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθ. 106.

- 29 Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι παρεμφερή μέτρα που, μολονότι δεν συνεπάγονται αφαίρεση περιουσίας, καταλήγουν εντούτοις στο ίδιο αποτέλεσμα, όπως η αναγκαστική αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου επιχείρησης, εξομοιώνονται με τις κρατικοποιήσεις της § 3. Για τα μέτρα αυτά προτάθηκε ο όρος *de facto* κρατικοποιήσεις (Δαγτόγλου 2010: 1135-1136· Πολυζωγόπουλος 1981: 330-331). Παρ' όλα αυτά, ούτε ο όρος τυποποιήθηκε στην επιστήμη ούτε η νομολογία υιοθέτησε την άποψη αυτή (ΣτΕ Ολ. 1094/1987 ΤοΣ 1987.279, ΣτΕ Ολ. 3818/1997, ό.π.). Επικράτησε αντιθέτως η άποψη ότι η συνταγματικότητα των παρεμβάσεων που κινούνται στην περιφέρεια, θα έλεγε κανείς, της έννοιας της κρατικοποίησης θα κριθεί αυτοτελώς, ενδεχομένως ενόψει και των §§ 1 ή 2 του άρθ. 106 – αλλά πάντως όχι ενόψει των §§ 3-5.
- 30 Έτσι, μολονότι κινούνται στις παρυφές του θεσμού της κρατικοποίησης, πάντως δεν αποτέλεσαν πραγματική και ευθεία εφαρμογή των διατάξεων των §§ 3-5 ούτε ο, πολυσυζητημένος στην εποχή του, ν. 431/1976 (Α' 236) για την αναγκαστική αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου των τραπεζών (βλ. Μάνεση/Μανιτάκη 1991: 47-38· Μανιτάκη 1981: 213)· ούτε το άρθ. 31 § 2 του, ιδρυτικού της ΕΥΔΑΠ, ν. 1068/1980 (Α' 190) για την εξαγορά των τοπικών επιχειρήσεων ύδατος (βλ. ΕφΑθ 2033/1984 ΤοΣ 1984.232)· ούτε ο ν. 1701/1987 (Α' 69) για την εξαγορά των πετρελαϊκών εταιριών του Πρίνου (Καραγιαννακίδης 1990: 219 επ.· πρβλ. Βενιζέλο 1987).
- 31 Μπορούμε επομένως να καταλήξουμε με σχετική ασφάλεια στο συμπέρασμα ότι οι διατάξεις των §§ 3-5 ουδέποτε εφαρμόστηκαν ευθέως, και επομένως ο εκεί προβλεπόμενος θεσμός της κρατικοποίησης δεν έχει μέχρι σήμερα αξιοποιηθεί (Δαγτόγλου 2010: 1135· Τάχος 2005: 950).

(γ) Επί της § 4

- 32 Στην § 4 τίθεται μια επιφύλαξη υπέρ των δικαστικών αρχών, καθώς το τμήμα της εξαγοράς ή το αντάλλαγμα της αναγκαστικής συμμετοχής απαιτείται να καθορίζονται

δικαστικά. Στην ίδια διάταξη επιβολή του μέτρου: το τμήμα στην αξία της επιχείρησης άρθ. 17. Στην ερμηνευτική τέλος του άρθ. 106, διευκρινίζεται αυτή που οφείλει διαφορά σε σχέση με τη σημείο καταβολής της αποζημίωσης θα καταβληθεί. Είναι βεβαίως αυτονόητο ότι χρόνο (Δαγτόγλου 2010: 1135). Σε αντίθεση με τη διάταξη η μόδια δικαστήρια» ή «ενιαία δοσία την οποία θα ορίσει ο πει διαφορετικά, μπορούν να της νομοθεσίας περί αναγκα ΕφΑθ 2033/1984 ΤοΣ 1984.232 την έννοια πως απαγορεύεται

(δ) Επί της § 5

Στην § 5 τίθεται μια ειδική διάταξη βάλλεται το μέτρο της αναγκαστικής ή άλλος δημόσιος φορέας, ιδιοκτήτες έχουν το δικαιώμα τους στην επιχείρηση. Το δικαίωμα οποιός, όπως προαναφέρθηκε.

2.4. Συμμετοχή στη δαπάνη για την

Με την § 6 τίθεται η ρήτρα ότι η αξία ή γενικότερης σημασίας να ρύνονται με συμμετοχή στη δαπάνη αυτής τελεί υπό την επιφύλαξη. Η διάταξη της § 6 συνδέεται με την οποία θα μπορούσε κάλλιστα να επιβληθεί την απαλλοτρίωση ευρωπαϊκής ή γενικότερης σημασίας για την οικονομική εγγύτητα των δύο διατάξεων τη σχεδόν ταυτόσημη διαπίστευση

δικαστικά. Στην ίδια διάταξη τίθεται και μια ακόμη ουσιαστική προϋπόθεση για την επιβολή του μέτρου: το τίμημα ή αντάλλαγμα πρέπει να είναι πλήρες και να αντιστοιχεί στην αξία της επιχείρησης. Κατά το μέρος αυτό, η διάταξη αντιστοιχεί με την § 2 του άρθ. 17. Στην ερμηνευτική δήλωση επί της διάταξης της § 4, η οποία παρατίθεται στο τέλος του άρθ. 106, διευκρινίζεται πάντως ότι στην αξία της επιχείρησης δεν περιλαμβάνεται αυτή που οφείλεται στον τυχόν μονοπωλιακό χαρακτήρα της. Μια κρίσιμη διαφορά σε σχέση με τη διάταξη του άρθ. 17 § 4 είναι ότι δεν ορίζεται το χρονικό σημείο καταβολής της αποζημίωσης. Είναι, επομένως, δυνατόν ο νόμος να ορίσει ότι η αποζημίωση θα καταβληθεί σε χρόνο μεταγενέστερο ή και σε δόσεις (Τάχος 2005: 949). Είναι βεβαίως αυτονόητο ότι, σε κάθε περίπτωση, η καταβολή πρέπει να γίνει σε εύλογο χρόνο (Δαγτόγλου 2010: 1136, 1141· Πολυζωγόπουλος 1981: 324).

Σε αντίθεση με τη διάταξη του άρθ. 17 § 4, η διάταξη της § 4 δεν αναφέρεται σε «αρμόδια δικαστήρια» ή «ενιαία δικαιοδοσία», επομένως δεν προκαταλαμβάνει τη δικαιοδοσία την οποία θα ορίσει ο νόμος. Εφόσον πάντως ο εκτελεστικός νόμος δεν προβλέπει διαφορετικά, μπορούν να βρουν ανάλογη εφαρμογή οι διατάξεις του άρθ. 17 και της νομοθεσίας περί αναγκαστικών απαλλοτριώσεων (πρβλ. Δαγτόγλου 1989: 833 επ., ΕφΑΘ 2033/1984 ΤοΣ 1984.232). Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η διάταξη έχει, περαιτέρω, την έννοια πως απαγορεύεται η επίλυση της διαφοράς με διαιτησία (Τάχος 2005: 949).

33

(δ) Επί της § 5

Στην § 5 τίθεται μια ειδική ρύθμιση υπέρ των ιδιοκτητών επιχείρησης στην οποία επιβάλλεται το μέτρο της αναγκαστικής συμμετοχής κατά τρόπο τέτοιο, ώστε το κράτος ή άλλος δημόσιος φορέας να αποκτήσει τον έλεγχο της. Στην περίπτωση αυτή, οι ιδιοκτήτες έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν την εξαγορά της (υπόλοιπης) συμμετοχής τους στην επιχείρηση. Το δικαίωμα αυτό τελεί πάντως υπό την επιφύλαξη του νόμου, ο οποίος, όπως προαναφέρθηκε, δεν έχει μέχρι σήμερα εκδοθεί.

34

2.4. Συμμετοχή στη δαπάνη για έργα κοινής ωφέλειας (§ 6)

Με την § 6 τίθεται η ρήτρα ότι οι ωφελούμενοι από την εκτέλεση έργων κοινής ωφέλειας ή γενικότερης σημασίας για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας μπορεί να επιβαρύνονται με συμμετοχή στη σχετική δαπάνη του Δημοσίου. Η ενεργοποίηση της διάταξης αυτής τελεί υπό την επιφύλαξη νόμου.

35

Η διάταξη της § 6 συνδέεται στενά με το θεσμό της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης και θα μπορούσε κάλλιστα να είχε ενταχθεί στο άρθ. 17, ίσως μετά την § 6, η οποία επιτρέπει την απαλλοτρίωση ευρύτερων εκτάσεων για την εκτέλεση έργων κοινής ωφέλειας ή γενικότερης σημασίας για την οικονομία της χώρας (Σκουρής 1996: 312_g). Η συστηματική εγγύτητα των δύο διατάξεων (17 § 6 και 106 § 6) προκύπτει, άλλωστε, και από τη σχεδόν ταυτόσημη διατύπωση των χρησιμοποιούμενων όρων.

36

3. Νομολογιακή πράξη

37 Η νομολογιακή σημασία του άρθ. 106 είναι περιορισμένη. Μολονότι μεγάλος αριθμός δικαστικών αποφάσεων επικαλείται τις διατάξεις τους, αυτό συνήθως συμβαίνει απλώς επικουρικά, προς επίρρωση συλλογισμών που θα μπορούσαν να είχαν συναχθεί και αυτοτελώς από άλλες διατάξεις (ιδίως του άρθ. 5 § 1). Στις περιπτώσεις αυτές, οι διατάξεις του άρθ. 106 λειτουργούν κατά κανόνα επιτακτικά, προς δικαιολόγηση περιορισμών της οικονομικής ιδίως ελευθερίας. Σε κάποιες περιπτώσεις, έχει νομολογιακά δι-απλαστεί ένα ενιαίο κανονιστικό σύμπλεγμα από διατάξεις του άρθ. 106 μαζί με άλλες συνταγματικές διατάξεις. Και εδώ, η συμβολή των διατάξεων του άρθ. 106 είναι συχνά δευτερεύουσα για τη διάπλαση του συνταγματικού κανόνα ή αρχής. Το πιο ευρέως διαδεδομένο τέτοιο σύμπλεγμα είναι αυτό των άρθ. 24 § 1 και 106 § 1 (ή και 2), από το οποίο συνάγεται η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης. Ένα άλλο σύμπλεγμα είναι αυτό των άρθ. 23 § 2, 29 § 3 και 106 § 3, από το οποίο συνάγεται η αρχή της συνέχειας των δη-μόσιων υπηρεσιών. Λιγότερες, και πιο σπάνιες, είναι οι περιπτώσεις όπου η νομολογία ερμηνεύει και εφαρμόζει αυτοτελώς διατάξεις του άρθ. 106.

3.1. Επί της § 1

(α) Γενικά

38 Μολονότι έχει περιστασιακά στο παρελθόν διατυπωθεί και η άποψη ότι η διάταξη της § 1 έχει κατευθυντήριο καταρχήν χαρακτήρα και χαράσσει τις γενικές γραμμές της οι-κονομικής δραστηριότητας του κράτους (ΣτΕ 2930/1989 ΤοΣ 1989.478), η κανονιστικό-τητά της πάντως δεν αμφισβητείται. Στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων η νομολογία επικαλείται τη διάταξη της § 1, συχνά μαζί με εκείνη της § 2, για να τεκμη-ριώσει την ύπαρξη γενικού συμφέροντος που να δικαιολογεί περιορισμούς της οικονομικής δραστηριότητας. Οι διατάξεις αυτές, επομένως, λειτουργούν κυρίως ως κριτήριο ελέγχου περιορισμών σε δικαιώματα που κατοχυρώνονται από άλλες συνταγματικές διατάξεις, κατεξοχήν βεβαίως στην οικονομική ελευθερία του άρθ. 5 § 1.

39 Σε μια χαρακτηριστική περίπτωση, κρίθηκε ότι η διετής απαγόρευση, με την π.ν.π. της 18.10.1985, της αύξησης των αποδοχών των μισθωτών, με αποτέλεσμα την αφαίρεση, κατά το διάστημα αυτό, της ρύθμισης των αποδοχών από τις συλλογικές διαπραγμα-τεύσεις και από την ύλη των συλλογικών συμβάσεων, δεν αντίκειται στα άρθ. 23 § 1 και 22 § 2, διότι δικαιολογείται από το γενικότερο κοινωνικό συμφέρον που, κατά τις εκτιμήσεις του νομοθετικού οργάνου, ανάγεται στην προστασία της εθνικής οικονομίας (ΣτΕ Ολ. 2289/1987 Αρμ 1987.779 = ΝοΒ 1987.1096). Πιο πρόσφατα, κρίθηκε ότι η επιβολή μυστικότητας κατά την ανάκληση της άδειας λειτουργίας πιστωτικού ιδρύ-ματος και τη θέση του υπό ειδική εκκαθάριση γίνεται χάριν γενικότερου συμφέροντος που αφορά την εθνική οικονομία κατά το άρθ. 106 § 1, προκειμένου να αποτραπεί αναστάτωση στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και να αντιμετωπιστούν ανησυχίες των καταθετών, ούτως ώστε να περιοριστεί το ενδεχόμενο της μαζικής απόσυρσης καταθέ-

σεων και δευτερογενών αμοι- ΕΔΔΔ 2014.1274).

Σε περιπτώσεις σαν και οι προ- οριακό δικαστικό έλεγχο, το συμφέροντος ανήκει κατα- ακραίων λογικών ορίων το- ασκεί ο ακυρωτικός δικασ- Καϊδατζής 2010: 507-508). να επιβάλει ο ίδιος οποιο- περιορισμό που έχει ήδη επι- Λόγους γενικού συμφέροντος- ριότητα έχει πολύ συχνά συ- λειας και των κοινωνικών πε- τους πολίτες. Έχει, για παρά- ιδιωτικής πρωτοβουλίας στο- του κοινωνικού συμφέροντος- ρεί να θεθεί ζήτημα αντιστοι- Προσφάτως κρίθηκε επίσης- και με τη χρήση του όρου του- σπάνιο πόρο, και επομένως- τη χρήση του φράσματος με- μιτό καταρχήν περιορισμό- (ΣτΕ 2594/2015 ΕΔΔΔ 2015.366). Παρομοίως, στο πεδίο των πε- ξη του άρθ. 21 § 3, σε συνδυ- ότι επιτρέπεται τόσο η εν- τική δραστηριότητα, προς- για δημόσιου τομέα υγείας- 2015.366). Έχει επίσης κρίθη- σης που διέρχεται το κοινω- νταξιοδότησης από ασφαλί- ενοποίησης των σχετικών- 12 § 1, ενώ συμπορεύονται με-

(β) Οικονομικός προγραμματισμός
Στις παραπάνω, όπως και α- κά τη διάταξη της § 1 είναι- βατισμού. Όταν η επίκληση- οικονομικό προγραμματισμ- κοποιείται και η νομολογία

ν και δευτερογενών αρνητικών επιπτώσεων σε υγιείς τράπεζες (ΣτΕ Ολ. 3013/2014 Δ 2014.1274).

περιπτώσεις σαν και τις παραπάνω, το Συμβούλιο της Επικρατείας περιορίζεται σε 40
 δικαστικό έλεγχο, αναγνωρίζοντας ότι η ουσιαστική εκτίμηση του δημοσίου
 φέροντος ανήκει καταρχήν στη νομοθετική εξουσία, και μόνον η υπέρβαση των
 ορίων λογικών ορίων της έννοιας εμπίπτει στο πεδίο του ελέγχου νομιμότητας που
 έχει ο ακυρωτικός δικαστής (ΣτΕ Ολ. 2289/1987, ό.π., ομοίως ΣτΕ Ολ. 1094/1987, ό.π.,
 διατζής 2010: 507-508). Εδώ ο δικαστής δεν επικαλείται το άρθ. 106 προκειμένου
 επιβάλει ο ίδιος οποιονδήποτε περιορισμό, αλλά απλώς για να κρίνει ανεκτό έναν
 περιορισμό που έχει ήδη επιβάλει ο νομοθέτης.

ους γενικού συμφέροντος που δικαιολογούν παρεμβάσεις στην οικονομική δραστη- 41
 τητα έχει πολύ συχνά αναγνωρίσει η νομολογία στα πεδία των τομέων κοινής ωφέ-
 ρειας και των κοινωνικών υπηρεσιών (υγείας, παιδείας, κοινωνικής ασφάλισης) προς
 τους πολίτες. Έχει, για παράδειγμα, από παλιά κριθεί ότι η θέσπιση περιορισμών της
 οικονομικής πρωτοβουλίας στον τομέα των συγκοινωνιών, όπου προέχει η εξυπηρέτηση
 του κοινωνικού συμφέροντος, δεν αντίκειται στην οικονομική ελευθερία και ούτε μπο-
 ρει να τεθεί ζήτημα αντίθεσής τους προς το άρθ. 106 (ΣτΕ Ολ. 54-55/1979 ΤοΣ 1979.133).
 Προσφάτως κρίθηκε επίσης ότι η δραστηριότητα των τηλεοπτικών σταθμών συνδέε-
 ται με τη χρήση του δημόσιου αγαθού του φάσματος ραδιοσυχνοτήτων, που αποτελεί
 κοινό πόρο, και επομένως η επιβολή της υποχρέωσης καταβολής ανταλλάγματος για
 τη χρήση του φάσματος, με σκοπό να εξασφαλιστεί η βέλτιστη χρήση του, συνιστά θε-
 τικό καταρχήν περιορισμό της οικονομικής ελευθερίας, ιδίως ενόψει του άρθ. 106 § 1
 (ΣτΕ 2594/2015 ΕΔΔΔ 2015.859).

ομοίως, στο πεδίο των κοινωνικών υπηρεσιών, έχει γίνει δεκτό πως, από τη διάτα- 42
 ξη του άρθ. 21 § 3, σε συνδυασμό με εκείνες των άρθ. 5 § 1 και 106 §§ 1 και 2, συνάγεται
 επιτρέπεται τόσο η ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους στη σχετική επιχειρημα-
 τική δραστηριότητα, προς τον σκοπό της προστασίας της υγείας, όσο και η δημιουρ-
 γία δημόσιου τομέα υγείας (ΣτΕ Ολ. 400/1986 ΝοΒ 1986.939, ΣτΕ Ολ. 149/2015 ΘΠΔΔ
 2015.366). Έχει επίσης κριθεί ότι μέτρα που λαμβάνονται προς αντιμετώπιση της κρί-
 σης που διέρχεται το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα, όπως η αύξηση των ορίων συ-
 ναξιοδότησης από ασφαλιστικούς φορείς με σωματειακή μορφή, προς τον σκοπό της
 αποποίησης των σχετικών ασφαλιστικών κανόνων, δεν αντίκεινται στα άρθ. 5 § 1 και
 106 § 1, ενώ συμπορεύονται με τη διάταξη του άρθ. 106 § 1 (ΑΠ 530/1997 ΔΕΝ 1997.881).

Οικονομικός προγραμματισμός και βιώσιμη ανάπτυξη

ως παραπάνω, όπως και σε αρκετές άλλες περιπτώσεις, η νομολογία επικαλείται γενι- 43
 α τη διάταξη της § 1 (ενίοτε μαζί με εκείνη της § 2), ως έρεισμα του κρατικού παρεμ-
 βατισμού. Όταν η επίκληση γίνεται σε ειδικότερες επιταγές των διατάξεων, όπως τον
 οικονομικό προγραμματισμό και την περιφερειακή ανάπτυξη, τότε ο έλεγχος εντατι-
 ποιείται και η νομολογία διαπλάθει πιο επεξεργασμένους συλλογισμούς, που συχνά

- καταλήγουν σε κρίσεις περί αντισυνταγματικότητας.
- 44 Η πιο επεξεργασμένη νομολογιακή εφαρμογή των διατάξεων υπήρξε στις αποφάσεις για τις άδειες υπεραγορών. Κρίθηκε ότι, κατά το άρθ. 106 §§ 1 και 2, τα μέτρα προγραμματισμού της εθνικής οικονομίας και αντιμετώπισης των ειδικών προβλημάτων της περιφέρειας, καθώς και η επιβολή συναφών περιορισμών στην ιδιωτική οικονομική δραστηριότητα πρέπει να κινούνται εντός των ορίων που τάσσουν οι λοιπές συνταγματικές διατάξεις και αρχές, και επομένως δεν είναι συνταγματικά ανεκτό ένα σύστημα αδειοδότησης για την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας, το οποίο προβλέπει τη χορήγηση αδειών κατά ευρύτατη διακριτική ευχέρεια της Διοίκησης και βάσει κατά περίπτωση σταθμίσεων. Ενδιαφέρον έχει ιδίως η κρίση της απόφασης ότι ένα τέτοιο σύστημα «δεν μπορεί, εν πάση περιπτώσει, να θεωρηθεί ως μέτρο προγραμματισμού, κατά την έννοια του άρθ. 106 § 1» (ΣτΕ Ολ. 694/2013 ΕΔΔΔ 2013.367 = Αρμ 2013.968 = ΝοΒ 2013.1061, ΣτΕ Ολ. 3037/2008 ΕΔΔΔ 2009.100).
- 45 Ίσως η πιο καινοτόμα πρόσφατη νομολογιακή εξέλιξη που θεμελιώθηκε στη διάταξη αυτή είναι η απαίτηση τεκμηρίωσης των νομοθετικών επιλογών βάσει ειδικών μελετών. Κρίθηκε έτσι ότι, όταν ο νομοθέτης λαμβάνει μέτρα περικοπής συνταξιοδοτικών παροχών, οφείλει, εν όψει και της εκ του άρθ. 106 § 1 υποχρέωσής του για προγραμματισμό και συντονισμό της οικονομικής δραστηριότητας για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης, να έχει προβεί σε ειδική, εμπειριστατωμένη και επιστημονικά τεκμηριωμένη μελέτη, από την οποία να προκύπτει η προσφορότητα των συγκεκριμένων μέτρων, αλλά και η αναγκαιότητά τους για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος βιωσιμότητας των φορέων κοινωνικής ασφάλισης (ΣτΕ Ολ. 2287/2015 Αρμ 2015.1371 = ΘΠΔΔ 2015.668).
- 46 Φυσικά, η σημαντικότερη συμβολή της § 1 στη διάπλαση της νομολογίας υπήρξε η συναγωγή, από τον συνδυασμό της με το άρθ. 24, της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης. Όπως παγίως γίνεται δεκτό, ενόψει της υποχρέωσής του για τη διαφύλαξη των φυσικών πόρων, ο νομοθέτης οφείλει να προβαίνει σε θετικές ενέργειες για τη διαφύλαξη του προστατευομένου αγαθού, σταθμίζοντας ωστόσο κατά τις επιταγές των άρθ. 106 και 22 § 1 και άλλους παράγοντες που ανάγονται στο γενικότερο εθνικό και δημόσιο συμφέρον, όπως είναι εκείνοι που σχετίζονται με τους σκοπούς της οικονομικής ανάπτυξης, της αξιοποίησης του εθνικού πλούτου, της ενίσχυσης της περιφερειακής ανάπτυξης και της εξασφάλισης εργασίας στους πολίτες, πάντα όμως σε συμμόρφωση προς την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, και ειδικότερα τις αρχές της πρόληψης και προφύλαξης στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος (ΣτΕ Ολ. 2755/1994 ΕΔΔΔ 1994.547, ΣτΕ 1964/2015 ΝοΒ 2015.1586 κ.ά.). Με άλλη διατύπωση, από τις διατάξεις του άρθ. 24, σε συνδυασμό με το άρθ. 106 § 1, έχει συναχθεί η αρχή ότι η αναπτυξιακή οικονομική πολιτική ασκείται σε συνδυασμό προς τη δημόσια πολιτική προστασίας του περιβάλλοντος και με προέχουσα μέριμνα για την πρόληψη της βλάβης του περιβάλλοντος, ούτως ώστε η ανάπτυξη να είναι βιώσιμη (ΣτΕ 561/1993 ΤΝΠ Ισοκράτης).

Η βιώσιμη ανάπτυξη συνίσταται ως μάλιστα τον χωροταξικό σχεδιασμό των άρθ. 24 §§ 1 και 2, ο οποίος αποτελεί τη χωροταξική ανάπτυξη, ανήκει στην περιφέρεια. Στο ίδιο ευρύτερο πλαίσιο, η ανάπτυξη των οικονομικών, πρέπει να επιτυγχάνεται χωρίς να επιφέρει δυσμενείς για το περιβάλλον οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Παρομοίως, κρίθηκε ότι η ανάπτυξη πρέπει να γίνεται, εν όψει της αρχής που εκ των προτέρων προβλέπει στις οποίες επιτρέπεται η ανάπτυξη (ΣτΕ 2003.924). Συναφώς, κρίθηκε ότι η αρχή του άρθ. 106 §§ 1 και 2, η οποία δραστηριότητας, χάριν της ανάπτυξης, θέσπιση εξαιρετικής προτεραιότητας προϋπόθεση όμως ότι ο νομοθέτης μπορεί να επιτευχθεί με μέτρα (ΣτΕ Ολ. 3900/2009 Αρμ 2009.924). Σπάτων έγινε δεκτό ότι η ανάπτυξη λαμβάνει και τη διατήρηση του περιβάλλοντος σε περίπτωση καταστροφών και την εθνική οικονομία και κοινωνία μνημείου σε άλλο τόπο, επίσης συνταγματικώς δεκτό (ΣτΕ 1997.1388).

(γ) Περιφερειακή ανάπτυξη, τ

Σε μια χαρακτηριστική περίπτωση, η απαγόρευση μετάθεσης περιουσιακών δικαιωμάτων δικηγορικούς συλλόγους και κοινωνική ανάπτυξη σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθ. 24, ο οποίος συμφέρον (ΣτΕ 739/1999 Αρμ 1999.924). Σίτις πρόσληψης στο δικαστήριο, η ανάπτυξη των οικονομικών διατάξεων υπέρ του περιβάλλοντος στους οποίους αφορούν οι διατάξεις του άρθ. 106 § 1, η ανά

Η βιώσιμη ανάπτυξη συνδέεται κατεξοχήν με τον προγραμματισμό και σχεδιασμό, ιδίως μάλιστα τον χωροταξικό. Σύμφωνα με μια χαρακτηριστική σκέψη, «από τις διατάξεις των άρθρ. 24 § 1 και 2, 79 § 8 και 106 § 1 Σ συνάγεται ότι ο χωροταξικός σχεδιασμός, ο οποίος αποτελεί τη χωρική έκφραση των προγραμμάτων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, ανήκει στην αρμοδιότητα του κράτους» (ΣτΕ 4982/2014 ΕΔΔΔ 2015.584). 47

Το ίδιο ευρύτερο πλαίσιο έχει κριθεί ότι, για να είναι βιώσιμη η εξόρυξη αδρανών υλικών, πρέπει να επιτρέπεται μόνο στις κατάλληλες ζώνες, αφενός για να μειώνονται οι δυσμενείς για το περιβάλλον επιπτώσεις και αφετέρου για να διασφαλίζεται η ορθολογική εκμετάλλευση των λατομικών πόρων της χώρας (ΣτΕ 734/1997 ΤΝΠ Ισοκράτης). 48

Παρομοίως, κρίθηκε ότι η εγκατάσταση βιομηχανικής ή βιοτεχνικής δραστηριότητας πρέπει να γίνεται, εν όψει και των ορισμών των άρθρ. 24 § 2 και 106 § 1, μόνο σε περιοχές που εκ των προτέρων και με βάση νόμιμα κριτήρια έχουν καθορισθεί ως περιοχές στις οποίες επιτρέπεται η ανάπτυξη της δραστηριότητας αυτής (ΣτΕ 2319/2002 ΝοΒ 2003.924). Συναφώς, κρίθηκε ότι, από τη διάταξη του άρθρ. 24 § 2, σε συνδυασμό με εκείνη του άρθρ. 106 § 1 και 2, συνάγεται ότι, για την προαγωγή της άσκησης οικονομικής δραστηριότητας, χάριν προέχοντος σκοπού δημοσίου συμφέροντος, είναι δυνατή η θέσπιση εξαιρετικής πολεοδομικής ρύθμισης, κατ' απόκλιση πάγιας ρύθμισης, υπό την προϋπόθεση όμως ότι από σχετική μελέτη προκύπτει πως ο επιδιωκόμενος σκοπός δεν μπορεί να επιτευχθεί με την άσκηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας σε άλλες περιοχές (ΣτΕ Ολ. 3900/2009 ΕΔΔΔ 2009.983). Εξάλλου, στην υπόθεση του Αεροδρομίου των Πατών έγινε δεκτό ότι η κατά το άρθρ. 24 § 6 προστασία των αρχαίων μνημείων περιλαμβάνει και τη διατήρησή τους στον τόπο που ευρέθηκαν, δεν αποκλείεται ωστόσο, σε περίπτωση κατασκευής μεγάλων τεχνικών έργων μείζονος σημασίας για τη χώρα και την εθνική οικονομία, να επιτραπεί η απολύτως αναγκαία μεταφορά συγκεκριμένου μνημείου σε άλλο τόπο, δοθέντος ότι η κατασκευή έργων αυτής της εμβέλειας αποτελεί επίσης συνταγματικώς προστατευτέα αξία κατά το άρθρ. 106 § 1 (ΣτΕ 2300/1997 Αρμ 1997.1388).

Περιφερειακή ανάπτυξη, προαγωγή νησιωτικών κ.λπ. περιοχών

Με μια χαρακτηριστική υπόθεση κρίθηκε παλαιότερα ότι δεν αντίκειται στο Σύνταγμα η απαγόρευση μετάθεσης δικηγόρων που έχουν διοριστεί βάσει ειδικής διαδικασίας σε δικηγοτικούς συλλόγους του Ανατολικού Αιγαίου, καθώς αποβλέπει στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη ευαίσθητων παραμεθόριων νησιωτικών περιοχών της χώρας, σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρ. 106 § 1, και κατά τούτο εξυπηρετεί το γενικότερο συμφέρον (ΣτΕ 739/1992 ΕΔΔΔ 1993.101). Πιο πρόσφατα, έγινε δεκτό ότι, σε διαδικασίες πρόσληψης στο δημόσιο τομέα, είναι συνταγματικά επιτρεπτή η θέσπιση ευεργετικών διατάξεων υπέρ των μόνιμων κατοίκων και δημοτών δήμων και κοινοτήτων στους οποίους αφορούν οι προς πλήρωση θέσεις, εφόσον συντρέχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος για την παραμονή τους στον τόπο της κατοικίας τους, όπως είναι, ενόψει του άρθρ. 106 § 1, η ανάπτυξη των παραμεθόριων ή νησιωτικών περιοχών της χώρας 49

(ΣτΕ 2462/2010 ΝοΒ 2010.2514).

- 50 Έχει, εξάλλου, κριθεί ότι η διατήρηση της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής φυσιογνωμίας των παραδοσιακών οικισμών, πέραν της συνταγματικής επιταγής για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, θάλπει και την κατά το άρθ. 106 § 1 αρχή της περιφερειακής ανάπτυξης των νησιών, δεδομένου ότι η διατήρηση και ανάδειξη της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής μικρής κλίμακας των οικισμών των μικρών νησιών του Αιγαίου, ιδίως των Κυκλάδων, συμβάλλει καθοριστικά στην ανάπτυξη του τουρισμού σε αυτά και, τελικώς, στη βιώσιμη ανάπτυξή τους (ΣτΕ 2637/2013 ΕΔΔΔ 2013.1059).

3.2. Επί της § 2

- 51 Η νομολογία επικαλείται την § 2 του άρθ. 106 σχεδόν αποκλειστικά σε υποθέσεις όπου καλείται να αξιολογήσει περιορισμούς στην οικονομική ελευθερία. Κατά τούτο, η διάταξη λειτουργεί παρακολουθηματικά, τρόπον τινά, εκείνης του άρθ. 5 § 1, κατά κανόνα μάλιστα κατά τρόπο εντατικό ή επιτατικό των εκεί προβλεπόμενων περιορισμών στην οικονομική δραστηριότητα. Όπως χαρακτηριστικά έγινε δεκτό, η § 2 του άρθ. 106 «εντείνει» τους περιορισμούς στην οικονομική δραστηριότητα, τους οποίους ρητά θεσπίζει το Σύνταγμα στο άρθ. 5 § 1 (ΣτΕ Ολ. 1094/1987 ΤοΣ 1987.279). Παρομοίως, κρίθηκε ότι η ποινικοποίηση, με το άρθ. 79 του ν. 5960/1933, της έκδοσης ακάλυπτης επιταγής ανήκει στους θεμιτούς, κατά το άρθ. 5 § 1 και 3 Σ, περιορισμούς στην οικονομική δραστηριότητα, τους οποίους «επιτείνει» και η § 2 του άρθ. 106 (ΑΠ 385/1994 ΝοΒ 1994.1043).
- 52 Σε υποθέσεις μείζονος σημασίας και θεσμικού χαρακτήρα παρεμβάσεων στην επιχειρηματική δραστηριότητα, η διάταξη της § 2 αξιοποιείται στο πλαίσιο της άσκησης οριακού δικαστικού ελέγχου, προκειμένου να αξιολογηθούν οι λόγοι δημοσίου συμφέροντος τους οποίους επικαλείται ο νομοθέτης. Στην πιο γνωστή υπόθεση αυτής της κατηγορίας, κρίθηκε ότι η διάσωση επιχειρήσεων, των οποίων η λειτουργία επηρεάζει την εθνική οικονομία, αποτελεί λόγο δημοσίου συμφέροντος που, με έρεισμα την § 2 του άρθ. 106, δικαιολογεί την επιβολή περιορισμών στο δικαίωμα διοίκησης της επιχείρησης, εφόσον πάντως οι περιορισμοί είναι προσωρινοί και συνδέονται αποκλειστικά με την προσπάθεια οικονομικής εξυγίανσης της επιχείρησης (ΣτΕ Ολ. 1093/1987 ΕΕμπΔ 1987.391). Σε μian άλλη σημαντική υπόθεση, κρίθηκε ότι η αφαίρεση παραχωρηθέντος προνομίου για την αποκλειστική εκτέλεση συγκοινωνιακού έργου που συνιστά αντικείμενο δημόσιας υπηρεσίας υπό λειτουργική έννοια (αστικές συγκοινωνίες πρωτεύουσας) δεν αντιβαίνει στις διατάξεις των άρθ. 5 § 1 και 3 και 106 § 2, διότι η κατά κρατική παραχώρηση άσκηση της δραστηριότητας αυτής δεν ήταν το αποτέλεσμα συνταγματικά κατοχυρωμένης, ως ατομικού δικαιώματος, οικονομικής ελευθερίας και ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας (ΣτΕ 3818/1997 ό.π.).
- 53 Προνομιακό πεδίο επίκλησης της διάταξης της § 2 αποτελούν τομείς της οικονομικής δραστηριότητας που, εν δυνάμει, έχουν ευρύτερη επίδραση στη λειτουργία του οικονομικού συστήματος, όπως κατεξοχήν ο χρηματοπιστωτικός τομέας, ή ακόμη και του πο-

λιτικού συστήματος, σε υπόθεση ανάλογη με τη προστασία της εθνικής αστυχιακού συστήματος, στα λόγια δημοσίου συμφέροντος στην αρχή της οικονομικής ελευθερίας η απαγόρευση αφορολόγητων συνάπτουν τα πιστωτικά φέρον, καθώς αποτελούν τμήματα της λειτουργίας της αγοράς και της οικονομίας (ΣτΕ Ολ. 1218/2011 ΕΔΔΔ 2011.1043). Η λειτουργία του κρατικού συμφέροντος κατά των ατομικών συμφερόντων επιτείνεται με τον τρόπο από την άσκηση της ελευθερίας των επιχειρήσεων. Η νομολογία έχει επικεντρωθεί στην ελευθερία των επιχειρήσεων, στην εξέλιξη συνεπόμενων περιορισμών εντατικοποιείται, καθώς και εξαιρετικό μέτρο για την προστασία του δημοσίου συμφέροντος. Έχει έτσι κριθεί ότι η διάταξη της § 2 σε δημόσια επιχείρηση, διότι η κατά την § 2 του άρθ. 106 που μπορεί, κατά έρεισμα της § 2, σε συνεπόμενη συνταγματική διάταξη, με η αυτοδικαίως λόγω της άσκησης ασκείται η κυβέρνηση (ΣτΕ Ολ. 1093/2014.1648). Αντίστοιχα, η σύναψη ή παραχώρηση της δραστηριότητας με όρους χαρακτηριστικού δημοσίου συμφέροντος και την κατάργηση του μέτρου πρέπει να προκύπτει και να λαμβάνεται στην κατάρτιση της οικονομίας.

3.3. Επί των §§ 3-5

Δεδομένου ότι ο θεσμός

δικτικού συστήματος, όπως το πεδίο της ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων. Κρίθηκε έτσι, σε υπόθεση ανάκλησης της άδειας και θέσης σε εκκαθάριση πιστωτικού ιδρύματος, ότι η προστασία της εθνικής οικονομίας υπό τη μορφή της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος και της εμπιστοσύνης των καταθετών/συναλλασσομένων συνιστά λόγο δημοσίου συμφέροντος που επιτρέπει, ενόψει του άρθ. 106 § 2, περιορισμούς στην αρχή της οικονομικής ελευθερίας (ΣτΕ Ολ. 3013/2014 ό.π.). Συναφώς, κρίθηκε ότι η απαγόρευση αναγραφής ορισμένων γενικών όρων συναλλαγών σε συμβάσεις που συνάπτουν τα πιστωτικά ιδρύματα με τους καταναλωτές εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον, καθώς αποσκοπεί στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων στη λειτουργία της αγοράς, και επομένως δεν παραβιάζει τις διατάξεις των άρθ. 5 § 1 και 106 § 2 (ΣτΕ Ολ. 1210/2010 ΕΛΔΔ 2010.683). Εξάλλου, έχει γίνει δεκτό ότι οι οικονομικές λειτουργίες του κράτους, όπως είναι η ανάθεση δημοσίων συμβάσεων, εντασσόμενες στα πλαίσια κρατικής δράσης που αποβλέπει εν γένει στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος κατά τρόπο ουδέτερο και αμερόληπτο έναντι των ανταγωνιστικών ιδιωτικών συμφερόντων, δεν επιτρέπεται κατ' άρθ. 106 § 2 να παραβλάπτονται κατά αθέμιτο τρόπο από την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία (ΣτΕ 1882/2003 ΝοΒ 2004.137).

Η νομολογία έχει επίσης επικαλεστεί την § 2, προκειμένου να αξιολογήσει περιορισμούς στην ελευθερία των συμβάσεων που επέρχονται με παρεμβάσεις του νομοθέτη στην εξέλιξη συνεστημένης συμβατικής σχέσης. Στις περιπτώσεις αυτές ο δικαστικός έλεγχος εντατικοποιείται, καθώς θεωρείται ότι τέτοιου είδους παρεμβάσεις συνιστούν όλως εξαιρετικό μέτρο, για το οποίο απαιτείται να συντρέχουν ειδικοί και εξαιρετικοί λόγοι. Έχει έτσι κριθεί ότι δεν αντίκειται στο Σύνταγμα η αυτοδίκαιη κατάργηση προαγωγών σε δημόσια επιχείρηση που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια προεκλογικής περιόδου, διότι η κατά την § 2 του άρθ. 106 βλάβη της εθνικής οικονομίας θεωρείται ως λόγος που μπορεί, κατ' εξαίρεση, να δικαιολογήσει τη μεταγενέστερη επέμβαση του νομοθέτη σε συνεστημένη συμβατική σχέση, κατά περιορισμό της συμβατικής ελευθερίας (ΑΠ 2/1998 Ολ. ΕΕΝ 1998.608). Συναφώς, έχει επίσης κριθεί ότι δεν αντίκειται στο Σύνταγμα η αυτοδίκαιη λήξη της θητείας των οργάνων διοίκησης φορέων δια των οποίων ασκείται η κυβερνητική πολιτική, όπως οι οργανισμοί λιμένων (ΑΠ 5/2014 Ολ. ΝοΒ 2014.1648). Αντίστοιχα μέτρα δεν γίνονται όμως δεκτά άνευ όρων. Έχει έτσι κριθεί ότι η σύναψη ή παράταση της σύμβασης παραχώρησης δημοσίων τουριστικών ακινήτων με όρους χαριστικούς, και συνεπώς βλαπτικούς για την εθνική οικονομία, συνιστά λόγο δημοσίου συμφέροντος που δικαιολογεί καταρχήν την αναγκαστική αναπροσαρμογή ή και την κατάργηση της σύμβασης από το νομοθέτη, το εξαιρετικό όμως αυτό νομοθετικό μέτρο πρέπει να προβλέπεται με βάση γενικά, αντικειμενικά και πρόσφορα κριτήρια και να λαμβάνεται στο πλαίσιο της αρχής της αναλογικότητας σε εύλογο χρόνο από την κατάρτιση της σύμβασης (ΣτΕ Ολ. 1909/2001 ΕλλΔνη 2002.1173).

54

3.3. Επί των §§ 3-5

Δεδομένου ότι ο θεσμός της κρατικοποίησης έχει παραμείνει αδρανής, η νομολογία 55

- που έχει διαμορφωθεί επί των §§ 3-5 του άρθ. 106 αναφέρεται κυρίως στο τι δεν υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής τους. Έχει έτσι καταρχάς κριθεί ότι παρεμβάσεις σε δημόσιες επιχειρήσεις δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της § 3, διότι κρατικοποίηση νοείται μόνον επί ιδιωτικών επιχειρήσεων (ΣτΕ 3818/1997 ό.π.). Συναφώς, κρίθηκε ότι οι διατάξεις του ν. 2414/1996 περί μετατροπής νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου σε ιδιωτικού δικαίου (τυπική ιδιωτικοποίηση) δεν θεσπίζουν ρύθμιση που καταλαμβάνεται από τη διάταξη της § 3 του άρθ. 106 (ΣτΕ 867/2002 ΤοΣ 2002.653 = Αρμ 2002.1090).
- 56 Περαιτέρω, κρίθηκε ότι επιχειρήσεις που έχουν συσταθεί με νόμο ή βάσει νόμου (δηλαδή όχι με ιδιωτική πρωτοβουλία), κατά παραχώρηση προνομίου αποκλειστικής άσκησης έργου κοινής ωφέλειας, όπως είναι η παροχή συγκοινωνιακών υπηρεσιών στο κοινό, δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθ. 106 § 3, αφού το κύριο περιουσιακό στοιχείο των επιχειρήσεων αυτών είναι η εκμετάλλευση του παραχωρηθέντος μονοπωλίου, το οποίο υπόκειται σε ανάκληση και όχι σε εξαγορά με αποτίμηση της αξίας του. Εξ άλλου, ως «εξαγορά» επιχείρησης, νοούμενης ως συνόλου πραγμάτων, δικαιωμάτων πραγματικών καταστάσεων ή σχέσεων που αποτελεί οργανωμένη οικονομική ενότητα, νοείται η αναγκαστική αφαίρεσή της από το πρόσωπο του φορέα της, προκειμένου να περιέλθει στο κράτος ή άλλο δημόσιο φορέα. Επομένως, οι διατάξεις του ν. 2175/1993, με τις οποίες αφαιρείται από τις συσταθείσες βάσει νόμου, «Συγκοινωνιακές Επιχειρήσεις» το προνόμιο της αποκλειστικής εκτέλεσης αστικών συγκοινωνιών στην περιοχή της πρωτεύουσας, προκειμένου το προνόμιο αυτό να παραχωρηθεί, κατόπιν μεταβολής των αντιλήψεων του νομοθέτη, σε συσταθείσα με τον ίδιο νόμο επιχείρηση, δεν συνιστά εξαγορά επιχείρησης κατά την έννοια της συνταγματικής διάταξης (ΣτΕ 3818/1997 ΤοΣ 1998.376).
- 57 Όσον αφορά τον αμιγώς ιδιωτικό τομέα, η νομολογία διαμορφώθηκε κυρίως από την πολύ γνωστή υπόθεση των προβληματικών επιχειρήσεων. Κρίθηκε ότι η υπαγωγή επιχείρησης στις διατάξεις του ν. 1386/1983, με ανάληψη της προσωρινής διοίκησής της από τον Οργανισμό Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων προς τον σκοπό της οικονομικής της εξυγίανσης και αύξηση του μετοχικού της κεφαλαίου, δεν αποτελεί εξαγορά ή αναγκαστική συμμετοχή κατά την έννοια των §§ 3-5 του άρθ. 106, αλλά συνιστά άλλου είδους κρατική παρέμβαση στην επιχείρηση, και επομένως δεν αντίκειται στις παραπάνω διατάξεις (ΣτΕ Ολ. 1093/1987 ό.π.). Ίσως σημαντικότερη, στην ίδια υπόθεση, υπήρξε η κρίση ότι, εν προκειμένω, δεν συντρέχει περίπτωση καταστρατήγησης των εν λόγω συνταγματικών διατάξεων, καθώς αυτές δεν αποκλείουν στο νομοθέτη να θεσπίσει μέτρα ηπιότερα των εθνικοποιήσεων, στο πλαίσιο των γενικών διατάξεων περί περιορισμών της οικονομικής ελευθερίας (ΣτΕ Ολ. 1094/1987 ό.π.· Χρυσόγονος 2006: 198-199· βλ. πάντως ΣτΕ Ολ. 161/2010 ΕΔΔΔ 2010.391, αναφορικά με άλλα ζητήματα συνταγματικότητας και συμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο).
- 58 Από πολύ νωρίς, άλλωστε, είχε κριθεί ότι προϋπόθεση εφαρμογής των διατάξεων των §§ 3-5 του άρθ. 106 είναι η αφαίρεση του όλου ή μέρους των μετοχών, προκειμένου περί

ανωνύμων εταιρειών, κ μετοχικού κεφαλαίου τ 15050/1977 ΤοΣ 1978.51 νέστερη νομολογία. Σύ συνταγματικά όχι μόνο μική ενότητα. Η συντα αναγκαστικής συμμετοχ διατάξεων. Δεν συνιστά επιχείρησης ο, για λόγο ρινού επιτρόπου σε τρά είναι ηπιότερα από την αναγκαστική συμμετοχή μετοχών της (ΑΠ 31/199 Η μάλλον σημαντικότερ νευτική αξιοποίηση της νες των άρθ. 23 § 2 και καθεστώσ των επιχειρή σύμπλεγμα διατάξεων ε ζωτικής σημασίας για τ και οι επικοινωνίες, ασκ σκοπό της διασφάλισης οποία δεν υφίστανται ο λή ανάπτυξη της προσω Επ. 158/1992 ΤοΣ 1992.1 Από το καθεστώσ της επιβολή έντονων περιο αποκλείεται η μεταβίβα υποχρεώσεων δημόσιας επιχειρήσεων και οργαν πυρήνα της κρατικής εξ ως προς τον προσφορά μοσίου συμφέροντος, γι νής ωφέλειας, να επιλέγ εφόσον κρίνεται ως η πλ τη νομολογία αυτή, το Σ αφορά τις επιχειρήσεις τους και της σημασίας πε στασίας της υγείας, δεν εί τομέα (ΣτΕ Ολ. 1906/2014

ανωνύμων εταιρειών, και επομένως η κατά το ν. 431/1976 αναγκαστική αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου τραπεζών δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής τους (ΠολΠρωτΑΘ 15050/1977 ΤοΣ 1978.509). Τη θέση αυτή επεξεργάστηκε και επιβεβαίωσε και μεταγενέστερη νομολογία. Σύμφωνα μ' αυτήν, από τις §§ 3-5 συνάγεται ότι προστατεύεται συνταγματικά όχι μόνον η ιδιοκτησία, αλλά και η επιχείρηση ως οργανωμένη οικονομική ενότητα. Η συνταγματική προστασία συνίσταται στην απαγόρευση εξαγοράς ή αναγκαστικής συμμετοχής στις επιχειρήσεις, εάν δεν τηρούνται οι όροι των παραπάνω διατάξεων. Δεν συνιστά όμως ανεπίτρεπτη παρέμβαση, καθώς δε θίγει τον πυρήνα της επιχείρησης ο, για λόγους προστασίας του τραπεζικού συστήματος, διορισμός προσωπικού επιτρόπου σε τράπεζα με αύξηση του μετοχικού της κεφαλαίου. Τα εν λόγω μέτρα είναι ηπιότερα από την εθνικοποίηση και δεν μπορούν να θεωρηθούν ως εξαγορά ή αναγκαστική συμμετοχή στην επιχείρηση, καθόσον δεν αφαιρείται το όλο ή μέρος των μετοχών της (ΑΠ 31/1990 Ολ. ΕΕμπΔ 1991.76).

59 Η μάλλον σημαντικότερη, και πιο πρωτότυπη, συμβολή της νομολογίας υπήρξε η ερμηνευτική αξιοποίηση της § 3 του άρθ. 106 σε ενιαίο κανονιστικό σύμπλεγμα μαζί με εκείνες των άρθ. 23 § 2 και 29 § 3, προκειμένου να αναδειχθεί το ιδιαίτερο συνταγματικό καθεστώς των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας. Έγινε έτσι δεκτό ότι από το παραπάνω σύμπλεγμα διατάξεων συνάγεται ότι οι δημόσιες επιχειρήσεις που παρέχουν αγαθά ζωτικής σημασίας για το κοινωνικό σύνολο, όπως είναι ιδίως η ύδρευση, η ενέργεια και οι επικοινωνίες, ασκούν πράγματι δημόσια υπηρεσία, διότι επιδιώκουν το δημόσιο σκοπό της διασφάλισης στο κοινωνικό σύνολο εκείνων των ζωτικών αγαθών, χωρίς τα οποία δεν υφίστανται οι ομαλοί όροι για αξιοπρεπή διαβίωση του ανθρώπου και ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, που εγγυώνται τα άρθ. 2 § 1 και 5 § 1 (ΣΤΕΠρ. Επ. 158/1992 ΤοΣ 1992.157, Καϊδατζής 2006: 167 επ.).

60 Από το καθεστώς της δημόσιας υπηρεσίας με λειτουργική έννοια δικαιολογείται η επιβολή έντονων περιορισμών στις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, χωρίς πάντως να αποκλείεται η μεταβίβασή τους στον ιδιωτικό τομέα, εάν διασφαλίζεται η τήρηση των υποχρεώσεων δημόσιας υπηρεσίας. Γίνεται έτσι δεκτό ότι, στην περίπτωση δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών που δεν ασκούν αρμοδιότητες αναπόσπαστες από τον πυρήνα της κρατικής εξουσίας, παρέχεται ευχέρεια στο νομοθέτη, μετά από εκτίμηση ως προς τον προσφορότερο τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας τους χάριν του δημοσίου συμφέροντος, για την καλύτερη εξυπηρέτηση του επιδιωκόμενου σκοπού κοινής ωφέλειας, να επιλέγει τη νομική μορφή του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, εφόσον κρίνεται ως η πλέον κατάλληλη προς τούτο (ΣΤΕ 867/2002 ό.π.). Επεκτείνοντας τη νομολογία αυτή, το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε προσφάτως ότι, ειδικά όσον αφορά τις επιχειρήσεις ύδρευσης-αποχέτευσης, ενόψει του μονοπωλιακού χαρακτήρα τους και της σημασίας που έχουν για το κατά τα άρθ. 5 § 5 και 21 § 3 δικαίωμα προστασίας της υγείας, δεν είναι συνταγματικά επιτρεπτή η μεταβίβασή τους στον ιδιωτικό τομέα (ΣΤΕ Ολ. 1906/2014 ό.π.).

3.4. Επί της § 6

61 Ενόψει της επικουρικής κατά κανόνα επίκλησής της, παράλληλα με τις ειδικές διατάξεις του άρθ. 17, η νομολογιακή σημασία της διάταξης της § 6 του άρθ. 106 είναι μάλλον αμελητέα. Σε μια χαρακτηριστική περίπτωση, όπου το κρίσιμο ζήτημα ήταν αν ο συμψηφισμός της ωφέλειας των παρόδιων ιδιοκτητών με την αποζημίωση απαλλοτριώσης αντίκειται στις διατάξεις του άρθ. 17 §§ 2 και 4, έγινε παρεμπιπτόντως δεκτό και ότι, πάντως, η ρύθμιση «βρίσκεται εντός του πλαισίου της διατάξεως του άρθ. 106 § 6» (ΑΠ 336/1991 ΕΕΝ 1992.184).

4. Κριτική αποτίμηση: Η συνεχιζόμενη κανονιστική σημασία του άρθ. 106

62 Περί τα μέσα της δεκαετίας του 2000, διατυπώθηκε συχνά η άποψη ότι το άρθ. 106 απηχεί ξεπερασμένες κρατικιστικές αντιλήψεις και πρέπει για το λόγο αυτό να αναθεωρηθεί (βλ. σχετικές αναφορές σε Ανδρουλάκη 2007: 110· Καζάκο 2007: 47 επ.). Και είναι αλήθεια ότι ο θεσμός της κρατικοποίησης έχει παραμείνει ανενεργός, καθώς ουδέποτε εφαρμόστηκε ευθέως. Αυτό όμως καθόλου δεν σημαίνει ότι οι διατάξεις των §§ 3-5 έχουν περιπέσει σε αχρησία (Καϊδατζής 2006: 171 επ.). Αντιθέτως, η νομολογία τις έχει αξιοποιήσει δημιουργικά, προκειμένου να αναδείξει ιδίως την ιδιαίτερη συνταγματική θέση που κατέχουν οι επιχειρήσεις και, ιδίως, οι υπηρεσίες κοινής ωφέλειας.

63 Έχει μάλιστα ενδιαφέρον ότι, κατά τα τελευταία χρόνια, οι συνθήκες της δημοσιονομικής και οικονομικής κρίσης φαίνεται πως έχουν προκαλέσει μίαν, αναπάντεχη μέχρι πριν λίγα χρόνια, αναβίωση της σημασίας του κρατικού παρεμβατισμού, κάτι που αντικατοπτρίζεται και στη συχνή επίκληση των διατάξεων του άρθ. 106 από τη νομολογία. Εξάλλου, αποφάσεις όπως η πρόσφατη για την ΕΥΔΑΠ (ΣτΕ Ολ. 1906/2014 ό.π.) δείχνουν ότι η, για κάποιο διάστημα κυρίαρχη, «αγορακεντρική» προσέγγιση των τομέων κοινής ωφέλειας, αλλά και ευρύτερα της οικονομικής δραστηριότητας έχει και κάποια ανυπέβλητα όρια (πρβλ. Δελλή 2009, Καϊδατζή 2010: 516 επ.).

64 Εξάλλου, ο οικονομικός προγραμματισμός και συντονισμός, η περιφερειακή ανάπτυξη, η προστασία του εθνικού πλούτου, η διασφάλιση των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, αποτελούν δημόσια αγαθά και συνταγματικές αξίες που, λιγότερο ή περισσότερο, αναγνωρίζονται και θάλπονται και από το δίκαιο της ΕΕ. Όπως έχει εύστοχα επισημανθεί, η αντίληψη ότι για τα οικονομικά προβλήματα ευθύνεται η κρατική παρέμβαση και ο κρατικός προγραμματισμός ενδεχομένως να συγκαλύπτει το ακριβώς αντίθετο: την αιτία πρέπει μάλλον να την αναζητήσουμε στην έλλειψη προγραμματισμού και σχεδιασμού και στην κακής ποιότητας, αποσπασματική και αναποτελεσματική, παρέμβαση (Ανδρουλάκης 2007: 111).

1. Η πριν από την 2 προστασία κεφαλαίων εφαρμόζεται και στα κ
Την ίδια ισχύ έχουν Α' του νόμου 27/1975 ξιν της εμπορικής ναυτ και ρυθμίσεως συναφώ
2. Νόμος, που εκδίδ Συντάγματος, ορίζει το εγκριτικών διοικητικών μογιήν του νομοθετικού φθει από 21 Απριλίου 1 κού, με εξαίρεση εκείνες

Δαγτόγλου Π., Ζητήματα φ προστασία των εκ της αλλοι σις και προστασία κεφαλαίω Λαμπαδάριος Κ., Η υπό του λ σμούς επενδύσεις προστασία (1936-1975) – Τόμος Τρίτος (Η νομική αξιολόγηση των εν 2687/53, ΕΝαυτΔ 2013.161 (Μ των ξένων επενδύσεων κατά 1975.41 (Μαυριάς 1975)- Παπε εξωτερικού και ο ν. 1386/83 γ Ζητήματα (γνμδ.), ΝοΒ 1986.15 τηση, ΝοΒ 1954.1112.

1. Το πλαίσιο της θέσπισης της ματικής διάταξης.....
2. Το περιεχόμενο της προστασί κεφαλαίων εξωτερικού.....
3. Η αναθεώρηση των εγκριτικώ

1. Το πλαίσιο της θέσπισης της
Το άρθ. 107 εντάσσεται στο